

KAYSERİ'DE YAŞAYAN UYGUR VE KAZAK TÜRKLERİNİN BAZI ÂDET VE İNANIŞLARI

Doç. Dr. Harun GÜNGÖR

DOĞUM

Uygurlar'da çocuk doğduğu zaman ona, ilk olarak aile büyüklerinden bir hanım tarafından kaymak ve ceviz ezilerek verilir. Buna «ağızlandırma» denilir. Bunun sebebi, koyun gibi salim olması dileğidir. Eğer bu bulunmazsa o zaman kaymak yedirilir.

Çocuğun doğumu anında, doğum yapan kadına refakat eden hanıma «Doğum anası» denilir. Doğum anası çocuk doğduktan sonra, çocuğun göbeğini dibinden bağlar, diğer kalan bölümü de çocuğun beline bağlar. Birkaç gün sonra göbek düşer. Buna da «Kindik düştü» denilir. Düşen göbek bir ağaç üzerine, hatta küçük bir çubuk üzerine bağlanarak evin bir köşesine konulur. Göbek düştükten sonra, keçi kılından dokunmuş bir kilim tozu ile göbeğin üzerine basılır. Bu çocuğun sıcak, soğuk şeylere dayanıklı olması içindir.

AD VERME

Çocuk doğduktan üç gün sonra aileden yaşlı bir erkek tarafından ona ilk adı verilir. Kırk günden sonra da «ad toyu» denilen büyük bir ziyafet düzenlenir. Sabah hatim yapıldıktan sonra, bir imam tarafından asıl isim konulur. İsim konulurken çocuğun yüzüne bir duvak örtülür. İmam çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kaamet getirir ve çocuğun ismini 3 defa kulağına fısıldar. Daha sonra çocuğun yüzü açılır. Örtü olarak kullanılan kumaş imama verilir. Çocuğun isim verilirken yüzünün örtülmesi «Bişerm» haysız olmaması içindir.

Kazaklar'da ise, isim verilirken babası hangi işle uğraşıyorsa, o anda elinde bulunan alet ismi de verilebilir. Meselâ, do-

ğum esnasında, çocuğun babası odun kesiyorsa «Bakta» ismi... gibi. Eğer, doğum yapan kadının çocukları doğumdan hemen sonra ölüyorsa, o zaman da «Turgan, Tur-sun, Allahverdi» gibi isimler konulur. Uygurlar'da bu tür isimlere ek olarak «İğemberdi, Turap...» isimleri verilir.

Çocuğun kırk gün içinde saç büyü-yünce traş edilir, ilk saç traş eden berbere çocuğun saçı ağırlığında altın, yoksa sadaka verilir.

SÜNNET

Çocuk en az yedi yaşında sünnet ettirilir. Sünnet genellikle Nisan ayında, **Abdallar** tarafından yapılır. Sünnet olacak çocuk, kendini sünnet edecek sünnetçiyi elinden tutarak evine getirir. Ev sahibi biraz pamuk bulundurur. Çocuğun yakınları toplanır. Bunlardan bir tanesi çocuğu tutar. Bu kimseye «Hatm agası» denilir. Daha sonra çocuk sünnet edilir. Çocuk ağladığı zaman, ağzına haşlanmış yumurta verilir. Çocuğu görmeye gelenler sünnet hediyesi olarak çeşitli şeyler getirirler. Ama bu hediyeler arasında mutlaka yumurta bulunur. Sünnet sonrası kesilen parça, Türkistan'da bol miktarda bulunan «Çığ» adlı ağacın üzerine takılır ve kurutulur. Daha sonra alınıp çocuğun kesilen tırnağı ile bir yere gömülür¹.

ALBASTI

Uygurlar, «Albastı» yerine «Kara basmak» tabirini kullanırlar. Yeni doğum yapmış olan kadın üç gün yalnız bırakılmaz. Evde geceleri ışıklar yanık bırakılır. Hatta bu işlem kırk gün bile devam eder. Albastı'dan korunmak için hastanın yastığının altına Kur'an, eve de silah konulur. Kadınlarda albastı ile ilgili bir belirti sezil-

diğinde «**Росан**» patlatılır. Albastı cinlerin bir çeşidi olarak düşünölmektedir.

Kazaklar'da da, albastı terimi yerine «**Kara bastı**» kullanılmaktadır. Doğum yapan hanımı uzun süre baygın kalırsa, onun karabastı olduğuna inanılır.

Albastı ile ilgili bir Kazak hikâyesi şöyledir: Gençlerden biri «Buzağı kapmaca» oyununda bir atı çok beğenir. O ata sahip olmak ister. Ama atın sahibi zengin olduğü için, ata ne kadar para verilirse de atı satmaz. Bir gün at sahibinin kızı Kara bastı olur. Kızın tedavisi için, oğlanın dayısını çağırırlar. Çocuk ve dayısı ata binip kızı tedaviye giderler. Yolda çocuk dayısına «Kara bastı»nın nasıl bir şey olduğunu sorar. O da çocuğa «İki parmağımın arasından bak» der. Çocuk oradan bakınca, iki-üç yaşlarında, sarı saçlı bir çocuk görür. Sözkonusu çocuğun elinde bir de çiğör vardır. Çocuk bunları dayısına söylediğı zaman, dayısı çocuğa «İşte o, karabastıdır» der. Dayısı karabastıyı görünce «Zalim onu nereye götürüyorsun? Koy bakalım onu aldığın yere» deyince, Kara bastı onu tekrar hastanın içerisine takar ve hasta iyileşir. Aynı zamanda bu kimse «Git zalim burada ne işin var?» diyerek onu kovar. Adamın kızı iyileşince adam bu kimseye «Dile benden ne dilersem» der. O da atı ister ve alır. Böylece çocuk at sahibi olur.

EVLENME

Uygurlar'da çocuk evlenme çağına gelince anne ve babası ona...nın kızını alacağını bildirir. Oğlanın görüşüne başvurulsa da karar mutlaka anne ve babanıdır. Bunun üzerine kız tarafına bir tane aracı gönderilir. Bu kişiye «Saye Kılğan» denilir. Kız tarafı bu işe razı ise, oğlanın ailesi tarafından kızevine istemeye gidilir. Bu olaya «Söz Taşlama» adı verilir. Oğlanevi elbiselik kumaş, yüzük vb. ile **Birhon tokaç** (özel yapılmış 12 ekmeğ) alarak kız tarafına götürür. Bir sofrta içinde götürölen bu ekmeğ ve hediyeler kız tarafına varınca, onlara takdim edilir. Bu olaya da «Fatiha Boldı» denilir. Kızın anne ve babası bu ekmeğe elini sürüp, elini ağzına götürür. Daha sonra

«Haşkallah (Tanrı korusun)» deyip bohçayı kapatıp içeri götürür. Kız tarafı, ekmeğın altındaki leğen içine ipek bir kumaş koyup, onu tekrar oğlan tarafına verir. Bu sırada çay içilir. Oğlan tarafı «Çok rahmet, bizi kırmadınız, kabul ettiğiniz» deyip, saygı ve sevgi duruşu gösterip evden ayrılır. Daha sonra, kızın akrabaları, kız babası tarafından eve çağırılıp, onlara çay ikram edilir, buna «Meslehet Çayı» denilir. Akrabaların görüşleri alınır. Görüş genelde olumlu olur. Bu merasimden sonra kızın verilmesi işi resmileşmiş olur.

İkinci defa oğlan tarafı kızevine gelip alacakları eşyaları tesbit ederler. Buna «Düğönlük kestik» denilir. Bütün bu alışverişler bittikten sonra, düğün başlar.

Düğün için önce «**Bargak**» yani davetiyeye dağıtılır. Davetiyenin ardından düğün yemeğı için pirinç, yağ, odun ve tuz gelin evine götürölür. Yemekler hazırlanır. Bu arada oğlan «**Yiğit Koldaş**» adı verilen sağdıçlarla kızevine gelir. Eğer damat adayı kızevine atla gelmişse, atının ayağı altına genellikle beyaz veya kırmızı keçe serilir. Oğlan attan inmeden kız yakınlarından biri oğlana bir fincan içinde bulunan kaymağı, sapına beyaz pamuk sarılmış bir kaşıkla sunar. Oğlan kaymaktan bir kaşık aldıktan sonra, onu kaşıkla diğer arkadaşlarına dağıtır. Attan inerler. Eğer kız tarafının malî durumu iyi ise, oğlana bir köşk yapar. Yoksa oğlan, komşu bir eve gider. Damat ve sağdıçlar önüne önce kız tarafının yemeğı getirilir. Bu, daha çok et kızartmasıdır. Kız tarafından verilen yemekte oğlana, onun anne ve babasına birer koyun kuyruğı getirilir. Bu olaya «**Kuyruk Tartma**» denir. Daha sonra oğlan tarafının yemeğı sunulur. Daha önce damat ile anne ve babasına yapılan muamele, şimdi de kız tarafına yapılır.

Yemekten sonra «**Nikah kılmak**» denilen nikah kıyılır. Nikah yapılır yapılmaz, bir fincan içinde tuzlu suya bastırılmış iki parça ekmeğ vardır. Bunlardan biri oğlana, diğeri de kıza yedirilir?. Nikahtan sonra oğlan sağdıçlarla eve gidip, orada bekler.

Ev yakınsa hanımlar gelini yaya olarak getirirler. Uzak ise, at ve eşek arabası ile gelin getirilir. Gelinin önünü kesen çocuklara ceviz, üzüm veya para verilir. Gelin eve on metre kalınca, evin önüne beyaz bir bez serilir. Bu bez parçası gelin ilerledikçe oradaki davetliler tarafından yırtılarak paylaşılır. Damatevinin önüne üç adet büyük ateş yakılır. Gelin ateş etrafında dolaştırılarak üzerinden atlatılır. Gelin eve gelince, kerdisine sunulan bir tas su ile abdest alır. Bu abdest suyunu daha sonra evin dört köşesine döker.

Gelinle iki yenge birlikte gelirler. Kalabalık dağılır. İki yenge ile damat ve gelin başbaşa kalır. İki yenge yatakları serip gelini damada teslim eder. O iki yenge başka bir odada kalırlar.

Ertesi gün kahvaltı için kızevinden yemek gelir. Bu yemek birlikte yenilir. İki yenge yemek getirenle birlikte döner ve aynı zamanda kızın bâkirelik nişanını kızın anne ve babasına götürür.

Yüz açma merasimi yedi veya on gün sonra yapılır. Her iki taraf da birbirlerine hediye verirler. Ayrıca bir hafta sonra, kız babasının evine damadın akrabaları davet edilir. Buna «Çılatku» denilir. Amaç akrabaların tanışmalarını sağlamaktır.

Nişan merasimi yoktur.

Söz kesildikten sonra ise kızı «namzed oldu» denilir.

ÖLÜ GÖMME ÂDETLERİ

Uygurlar ölülerini saptırma/sapıtmalı mezarlara gömmektedirler. Ölüm komşu ve yakınlara haberci gönderilerek duyurulur. Ölü için *salat* okunmaz. Ölü mutlaka evde yıkanır. Ölü yıkanan evin tünlüğünde bir kişi ölü yıkanmaya kadar «Ta-ha» suresini okur. Ölü suyu ısıtılan ateş ise, üzerine toprak atılarak söndürülür.

Ölen kimsenin mezarda göğsüne «*Cevapnâme*» adlı bir kağıt konulur. Bu kağıtta «Peygamberim Muhammed/Dinim İslâm'dır» ibareleri yer alır.

Ölü mezara konulduğu zaman, ölünün kefeni üzerine cemaat tarafından toplanarak üzerine «üç ihlas» okunmuş top-

rak serpilir, daha sonra ölen kimsenin erkek çocuğu, o cemaatin en yaşlısına, babasının nasıl bir adam olduğunu sorar. O da mümkün olduğunca iyi cevap vermeye gayret eder. Daha sonra mezarlıkta Kur'an okunur. Ayrıca imam, yüksek sesle abdestin farzlarını sayar, tekrar Kur'an okunur ve cemaat dağılmadan ölü evine gelir. Burada Kur'an-ı Kerim okunur. Komşuların getirdiği yemekler misafirlere ikram edilir. Ölü sahibi mezarın yanına çadır diker. Burada maddî durumuna göre 3-5-7-11...41 güne kadar Kur'anı Kerim okutur (devamlı). Sabah camiden çıkan cemaat topluca mezarlığa gider. Burada Kur'an-ı Kerim okuyup evlerine dağılırlar. Burada (Kayseri'de) çadır kurma işi terkedilmiş olup, sabah camiden çıkan cemaat topluca ölü evine gelir. Burada Kur'an-ı Kerim okunur ve sabah kahvaltısını burada yapar.

Ölü gömüldükten sonra, mezar üzerine yeşil yapraklı bir ağaç dalı dikilir. Eğer mevsim kış ise, kurumuş çiçek dallarını bir ağaca bağlayıp mezara götürürler. Buna *Güldeste* adı verilir. Mezarlara taş dikme âdeti yoktur. Mezar ziyaretleri genellikle Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri yapılır.

Ölümün üçüncü gününden sonra «*Nezir*» adı ile bir yemek verilir. Yemek malzemesi ölü evinden getirilir. Ölümün yedinci günü ölüyü yıkayan hoca getirilir. Ona ölüden geriye kalan elbiseler verilir. Ayrıca suyu ısıtan, döken ve yardım eden kimseye eğer verilecek elbise yoksa, o zaman da birkaç metre bez verilir. Bugün verilen yemekte *pirinç* bulunmaz. Bu yemeğin mutlaka hamur işi, kesilebilen bir yemek olması lazımdır. Bu yemeğe *yedisi* denilir.

Ölümün kırkıncı gününde, ölenin yakın akrabaları karşılıklı olarak birbirlerine hediyeler verirler. Daha önce yas tutmak amacıyla traş olmayan erkekler o gün traş olurlar. Eğer ölen kimse, hatırı sayılır bir bilgin veya devlet adamı ise, o gün cenaze-ye katılanlar elbiselerinin tersini giyerler.

Kadınlar yas için saçlarına *beyaz* bir şerit bağlarlar. Buna «*Karalık*» adı veri-

lir³. Erkekler ise yas işareti olarak bel-
lerine beyaz bir kuşak bağlarlar. Bu da
aynı isimle anılır.

Ölünün 52. günü için hiçbir merasim
yapılmaz. Ölüm yıldönümünde mevlüt oku-
nur. Bu mevlüt Arapça olup, **Berzenci***
tarafından kaleme alınmış mensur halde-
dir.

Ölen kimseyi rüyasında gören yakını
onu zayıflamış ve perişan bir halde gö-
rürse, sadakamız, duamız olmamış diye
onun için sadaka verir.

Ruh tekrar döner gelebilir diye ölü
evinde üç gün ışık yakılır. Aynı işlem ölü-
nün yıkandığı yerde de uygulanır. Ayrıca
ilk kırk gün içinde, her Cuma geceleri
evde ışıklar yanar halde bırakılır⁴.

Mezar ziyaretlerinde, mezarların üze-
rine buğday, darı vb. şeyler saçılır ki, kuş-
lar yesin diye. Kabir ve Berat gecelerinde
de kabirler ziyaret edilir. Ölen kimsenin
ismi çocuklarına veya torunlarına verilir.

Kazaklara gelince, onlarda kaza ile
ölmüş olanların mezarlarına çaput ve bez
bağlanır. Bu tip mezarlardan alınan top-
raklar çeşitli hastalıkların tedavisinde ilaç
olarak kullanılır.

Uygurlar'dan farklı olarak Kazaklar'-
da ölüyü yıkayan kimselere, ölünün hangi
uzvunu yıkamışsa, onunla ilgili parça ve-
rilir ki, «Teberik» (hatıra) olsun diye. Ölü-
nün kırkinci günü, ölen kimsenin akrabala-
rı kurbanlık hayvan getirir ve pişirile-
cek yemek bu hayvanın eti ile yapılır. Ölü-
nün yüzüncü günü ise, akrabalar birer he-
diye ile ölü evine gelirler. Ölü sahibi de
onlara halı, kilim vb. hediyeler verir.

Kazaklar da mezarlarına taş dikmez-
ler. Ancak mezar başlarına yatırılmış olan
taşlara kendi boy işaretlerini çizerler.

NAZAR

Kazaklar nazar değmesin diye nüsha
«Tumar» yazdırıp üzerlerinde taşırlar. Eğer
bir kimsenin nazarın değdiğine inanılırsa,
o kimsenin elbise veya ayakkabısından
bir parça alınır. Alınan parça yedi bölü-
nür **adraspan** denilen üzerlik otunun si-
yah taneleri ile yakılır ve nazar olan kim-
seye koklatılır.

Çocuklara nazar değmesin diye beyaz

ve siyah koyun yünlerinden iplik yapılır,
bunların üzerine de boncuk takılarak be-
şiklere asılır. Bu işlem hayvanlar için de
yapılmakta olup, hazırlanan boncuklar on-
ların boynuzlarına bağlanır. Yeni doğan ço-
cukları nazardan korumak için de, yeni
sokağa çıkarken onların alınlarına is sürü-
lür.

Uygurlar'da ise, nazar değmesin diye
evlere hayvan iskeleti, at nalı, eşek nalı ve
ayrıca nar çiçeği dalından ufak bir kısım
ipe geçirilerek eve asılır.

CİN

Gerek Uygurlar'da, gerekse Kazaklar'-
da cin inancı oldukça yaygındır.

Uygurlar'a göre, cinler bir meydanda
tek başına duran ağaçlarda, ıssız evlerde,
ahır ve küllük gibi yerlerde bulunur. Cin-
ler insanlara beyaz yılan, beyaz kedi ve
keçi şeklinde gözükürler. Hemen her şe-
hirde cinli olarak bilinen yerler vardır. Ka-
zaklar'a göre ise, cinler insanlar gibi dü-
şünülmemektedir.

Genelde sar'a hastalığına yakalanmış
olan kimselere **cin çarpmış** denilir. Cin
çarpmış kişiler, Doğu Türkistan'da hemen
hemen her köyde rastlanan **Bahşi**lerce te-
davi edilir. Bahşilik soy sürmez, kendili-
ğinden bahşi olunur. Ancak bunlarda de-
rece derecedir. Bahşi, cin çarpmış bir kim-
seye önce nüsha/muska, sonra Ta'viz ve-
rir, daha sonra da «üfler». Üfleme bir tu-
tam söğüt dalı alınarak yapılır. Bunun üze-
rine okuyup üflendikten sonra, bununla
hasta olan adama vurur. Bahşilerin çok
meşhurları ise, ateşle tedavi yapar ve aynı
zamanda **fal** da bakarlar.

Üfleme ve ta'viz sonucu iyileşmeyen
bir hasta için, diğer bir tedavi yöntemi
de «**Peri oyunu**»dur. Bu, şöyle yapılır:
Türkistan'da evlerin damlarında bir pen-
cere vardır. Buna **Tünglük** denilir. Sara'ya
tutulmuş olan hasta eve getirilir. Sözkö-
nusu tünglük'ün altına sağlam bir kazık
çakılır. Kazıkla tünglük arasına bir urgan
gerilir. Hastaya bu urgana sarılması söy-
lenir. Hasta urgana sarılınca bahşi dua
okuyup elindeki davula yavaş yavaş vur-
maya başlar. O davula vurdukça da hasta
urgana sarılmaya devam eder. Zamanla

hem davulun ritmi, hem de insanın hareketi hızlanır ve hasta tırmanışına devam eder. Eğer hasta dama kadar çıkarsa, o hastanın iyileşeceğine, eğer oraya kadar çıkmazsa bu da kötüleşeceğine delalettir. Daha sonra bu adamı alıp dışarda yanan yedi ateş götürür. Adamın başı örtülü olduğu halde, Bahşi yanan bu yedi ateşin etrafında adamı döndürür. Adamın başı üzerinden de yedi defa ateş geçirerek «Cin olsun da git, peri olsun da git» deyip söylenir. Bu yapılan işe «Ot göçürmek» denilir.

Cinlerin bulunduğu yere tüfekte ateş edilince cinler kaçar. Çin'de Türkler'e tüfek verilmediği için bu işlemler «Pocar» adı verilen kuvvetli bir patlayıcı ile yapılmaktadır. Cinlerin yiyeceği ise, bizim yiyeceklerimizin artığıdır.

Kazaklar'da ise cinli bir adam şöyle iyileştirilmektedir : Baksı olan kişi önce 30-40 kişiyi yanına toplar. Bu toplanan kişilere abdest aldırıp, namaz kıldırır. Bunları bir ateş etrafında toplar. Kendisi başta olmak üzere «Subhanallah» diye zikre başlar. Aynı zamanda dışarda bir ateş yakılır ve ateş içerisine birkaç tane kürek konulur. Baksı tam cezbe haline gelince «Patur (kürek)» der. Hemen kızarmış kürek getirilir. Baksı önce bu küreği yalar, daha sonra da hasta olan kimsenin sırtına ve kafasına bu kürekle vurur. Kürek karıncaya kadar orada kalır, hasta da böylece tedavi edilir. Baksılar Uygur bahşilerinde olduğu gibi, fal da bakarlar. Kazaklar, Afganistan'da bulunan birçok baksının elinde fal kitapları bulunduğunu da anlatmaktadır.

YAĞMUR DUASI

Uygurlar kuraklık olduğu, yağmur yağmadığı zamanlarda yağmur duası yapmaktadırlar. Köyün küçük ve büyükleri toplanıp Kur'an okuturlar. Buna «Hatme haccân» adı verilir. Eğer bu dua ile yağmur yağmazsa, o zaman da «Sahra hatme» yapılır. Yani, bütün köy meydana toplanır. Herkes yemek pişirir. Belli bir taş suya konulur ve belli sayıda çeşitli âyetler okunur. Bir boğum (top) çubukla da suya vur-

rulur. Anadolu'da olduğu gibi, dua esnasında eller ters çevrilmez.

Eğer yağmur çok yağarsa, onu dindirmek için cemaatin hepsi sabah namazından sonra cami avlusunda toplanır ve hep bir ağızdan ezan okurlar.

DİĞER BAZI İNANÇLAR

Ay tutulduğu zaman «husub», güneş tutulduğu zaman da «kusuf» namazı kılınır. Ayrıca, Cuma'yı kırdıran imam cemaate iki rek'at namaz kıldırır.

Dilek için ağaçlara bez/çaput bağlanır.

Karga çift bağırırsa uğurlu, tek bağırırsa uğursuz sayılır.

Köpek ulursa uğursuzluk olur.

Müsük yamalak (Baykuş) öterse kötülük olur. Öttüğü yer harap olur.

Haşar karıncası (sarı küçük karınca) bir evde bulunursa orası uğurlu sayılır.

Kirpi uğursuz kabul edilir.

1 Bu durum ilkel topluluklarda rastladığımız «Culte phallique»le ilgili gözükmektedir (Uno Harva, Les représentations Religieuses des Peuples Altaïques. Tr. Jean-Jouis parret, Gallimard, 1959, 110).

2 Tuz ve ekmeğin kutsallığı ifade edilmektedir.

3 Yas tutarken beyaz giyme âdeti Türkler'e Çinliler'den geçmiş olmalıdır (Bkz. Harva, 208).

* es-seyyid Ca'fer b.İsmail b.Zeyne'l-Abidin b.M.el-Berzenci el-Hüseyni, Medine'nin Şafii müftüsüdür. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1279 H.de doğduğu, 1317 H.de de Medine'de vefat ettiği ifade edilmektedir. Birçok eseri bulunan Berzenci'nin sözkonusu mevlid kitabı «el-Kevkebül-Enver âlâ İkdî'l-Cevher fi Mevlidî'n-Nebiyî'l-Ezher» 1314 yılında Mısır'da basılmıştır. Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye'tül-Arifin, I, 256; Ömer Rıza Kehhale, Mu'cemül-Müellifin, Dimaşk, 1957, III, 134-135...vb.

4 Eski İranlılar'da ölünün ruhunu üç gün üç gece evin etrafında dolaştığına inanılırdı (Bkz. Harva, 205).